

W A R A 72 S E N A

Novella ta' RIKARD MIFSUD BONNICI

*Meta 'l xi ħadd fahħartu
 Stagsejt fuqu minn rajja,
 Wettaqt ti smajt bix-xhieda
 Ta nies għaglin, ku'l ġrajja.*
 P. FRANKU, O.C.

KIF jindammu l-ġrajja!

Jien minn nisli, ghax jien u huti kollha, bħal missieri, ħabib minn qaddiñ ta' l-ilsien Malti, īriġna lkoll inħobbu 'l-lsien u niġġieldu għalih u nissietu fejn huwa dmirna, Alla u artna.

Kif ghedna, barra li l-Malti īriġt inħobbu minn qaddi, ix-xjuh tagħna nħosshom ikattruli l-ġibda lejn dan il-lsien im-bierek li tanti Alla u li rdajtu minn sider ommi l-għażiżha, Alla itiha sebh il-ġenna u nħossni li għandi seħer għal urajhom.

Kieku kienet haġa tal-lum, din il-ġibda, kontu tghiduli ma' Salamun: "Kull par għal paru"; iżda din il-ħarara ilha tkebbes fija sa minn żgħożi. Mix-xjuh dejjem tista' tikseb xi haġa ta' fejda jew li qatt ma tkun smajt biha; għalhekk iż-ħidu illi l-għażuża ma tridx tmut.

Hutna tax-xiqlibiet tal-ibliet l-ilsien Malti għamlulu għew-va, iżda r-raħlin halley gewwa qalbhom għażiż u maħżuż dak li redgħu minn nisserijiethom billi dejjem miftumin min-nies tal-ibliet u, għalhekk żammew deejem safi, imseddaq u bla mittieħes.

* * *

Ngħaddu issa fl-ġħan li għalih ġarbixna dawn l-erba' kel-miet. Kif ghedna moqbejl, mix-xjuh dejjem tista' tisħlet xi ksiba ta{jba u fejjieda, għax il-qawl Malti jgħid: "Kliem ix-xiż-żomm fiħ."

Kont għadni ma ksirtx iż-żmien ħelu tat-tfulija, dik il-ħajja safja ta' bla ħtija, meta kont nisma' 'l ommi tgħid: ".....Kemm kien raġel tar-ruħ missier missier kom, in-nannu Feliċ!... iżda dak iż-żmien, qajla kont nista' nifhem kemm tħisser din il-kelma; u għalhekk qatt ma ħabbilt moħħi fuqha, u minn dawn il-jiem tat-tfulija sal-lum, jiġifieri minn xi 57 sena 'l hawn, qatt u minn ħadd ma smajt kelma waħda fuq dan in-nannu Feliċ, iżda l-kelma ta' ommi baqgħet tidwi ġewwa widnejja qisha biċċa mill-Kredū.

Meta biż-żmien il-moħħi jitgħammar u jsir jaf jaħseb, minn

xi daqqiet tolqtok kelma li ma ttikx qalbek terħilha għaddejja mar-riħ, hekk ġara lili.

* * *

Għodwa waħda, mort it-triq iġħidulha “lal-Baqar”, lejn tas-“Samra”, il-Hamrun, billi f’dawk l-inħawi kelli ħabib u ridt nistaqsiż xi ħażja fuq il-kelma “anċiż” jew “anċis”; dan ħabibi bennej, u din il-kelma jħaddmuha biss il-bennejja; iżda ma twettaqtx f’xewqt, billi ħabibi Anglu l-bennej, għajjur qawwi għall-kaċċa, dak in-nhar ma sibtux hemm, u bintu qaltli “iss’issa hareg bil-bus (1) għal xi tajra”.

In-naħha ta’ fejn mar” staqsejtha jien.

“Hawn fuq ‘Tal-Hotba... u wrietni b’idha xatba, madħal ta’ għalqa.

“Tgħid jiddawwar?”

“Issa għadu kif hareg...”

“Idħol ittenni nitfa hawn”, nisma’ leħen minn ġewwa, mitfi u ġannien, taqtgħu mxennaq biex jitfarrag iġħid xi kelma ma xi għarib; għax ta’ ġewwa qajla kienu jersqu lejh, għajr biex iduru bih għal xi qadja u jnewwlulu l-ikel.

Kien missier Anglu, bil-qiegħda fuq siġġu qasir bil-maq-
għad tas-soda, b’ħatar f’idu fuqhiex jitwieżen, mixdud bil-ġlekk.
bil-kappell u s-sabbat, (2) mirfu tajjeb biex jilqa’ għall-bard bi
vkora fuq kitfejh, imġenneb wara bwejha ta’ barra magħluu
u hu n-naħha ta’ ġewwa, donnu qed jistenna l-ħniena. li jinqala’
xi ħadd ma’ min iqatta’ siegħa żmien, billi b’mard il-kobor, id-
dawl bil-qajla l-qajla kien għeblu minn għajnejh.

* * *

Kienu l-ewwel jiem tax-xahar tal-Milied qeqħdin jixirfu
minn xefaq id-dinja, għaddejjin ilebbtu bħar-riħ biex jintradmu
u jindammu hu u ħutu l-ohra mal-iż-żmuna tas-sena.

“Ara... x’hemm Mikiel... kif irt?” weġibtu jien, mahħul
minn dak il-leħen hiemed u ferrieħi tax-xiħ, malli leħnu laqat
ma’ widnejja: “kemm ili ma narak! Minn mindu mettitlek is-
sieħħba, ma židtx rajtek, Mikiel...”

“Idħol ħabib”. Mikiel qam, twieżen fuq il-ħatar, newwilli
siġġu li kien quddiemu, ħakem b’idu l-ohra dak ta’ taħtu, medd
żewġ passi, billi mar-rokna tal-istess ħajt kelli s-sodda, niżel
baxx fuqha, u s-siġġu ta’ taħtu ressqu quddiemu biex ikur

(1) Bus: xkubetta żgħida.

(2) Sabbat: żarbun.

jista' jwieżen saqajh max-xikel u qalli : "Inxteħet hawn ħdejja... ħabib".

Mikiel kien imxennaq bħar-ruħ tal-purgatorju ma min iġħid kelma, billi l-imsejken għama, ma kienx jara ħlief dlamijiet iħabbtu ma' wiċċeu! U kien ikun mejjet biex tinqala' xi ruħ tqat tagħħlu nitfa ż-żmien. Kellu għalfejn l-imsejken! Dejjem waħdu; kuħadd id irid ma' min iferraħ qalbu.

"Ilek tabilhaqq ma tarani! Tafx li ili nieqes minn hawn fuq is-sentejn? Billi f'dawn l-imkejjen kienew gew il-balal tal-germaniżi, it-tfal beżgħu u ħarbu lejn San Pawl il-Baħar, huma, in-nisa tagħħiom u wliedhom u lili karkruni magħhom; iżda issa ilna fuq sitt xhur li nġibarna hawn."

"Hawn aħjar ghax f'darek".

"U hemm f'taqħna wkoll; iżda billi m dorri 'l hawn, għalk-kemm bla dawl, f'dawn l-imkejjen inħossni iżżejjed f'sikti".

Mikiel, barra milli kien bla dawl, minn widnejh ma tantx kien jieħu, iżda minn moħħu kien għadu tajjeb u jiftakar ġrajietu kollha.

"Tgħid jiddawwar Anglu?" inbixtu jien biex inħajru jgħid xi kelma.

"Dalwaqt tarah ma' wiċċek, il-lum mhux garbu tal-kaċċa; min jaf x'settillu joħroġ! Hu hawn ikun jixxiegħel, f'dawn iż-żewġt iħbula raba', fuq 'Tal-Hotba' jinxteħet igħaddi nitfa ż-żmien ġoċ-ċarru⁽³⁾ ħdejn kmajra fejn ikun jista' jistkenn u jiftaqaq il-egħalqa u iż-żeib miegħu xi hożżeqqieqa aħdar għan-naqħġa; illum iddaħħalx f'rəsek li ser jara xi tajra! Iżda min ikollu u-namra tgħidx x-iwħmel! Fil-btajjal 'il hinn jerħilha u jgħorr l-ixxkubetta miegħu bla ma jħaddimha".

"Kemm tgħodd. Mikiel?

"Olibthom id-dis-ħin, jew f'dak l-ilma; iżda tgħidix kemm st-inkajt, batejt u ħażimt fi żmieni! Issa, niżżei ħajr 'l Alla, għallinqas meta kbir u s-saħħha ħallietni, sfajt imdawwar b'niesi u ma ġejtx f'iddejn in-nies; meta s-Sinjur jogħġibju jgħajjatli, tiegħu jien."

"Iseddqek il-Mulei!" weġibtu jien, kif smajt minn fommu għadd sninu. "Alla l-kbir iseddqek u jqawwik..."

"U aħna kemm aħna żgħar fi-ċċokon taqħna! Qiegħdin 'l isfel wisq biex nin-treßgħu sa-ħdej, hemm fuq f'dak il-gholi, hux tabilhaqq", qalli b'hęggħa Mikiel, u huwa u jgħid hekk għaj-

(3) Carru: medda raba'.

nejh imtlew bid-dmugħi!

“Tabilhaqq! Huma żewgt itru, aħna u Alla. Dan bla turfien... u, aħna... ġol-fondoq ta’ dan il-ħasri!... Iżda Kristu, wieħed mill-aħwa tagħma, qiegħed Lilu nnifsu bejjieni, b’rabta Mieghu u magħna, biex dawn iż-żewgt itru b’imħabbu jsen-silhom u jagħmilhom haġa waħda”, weġibtu jien. “Mela aħna ta’ Alla, kif għedt int sewwa sew, Mikiel”.

“Kollox Alla jaħkem u jqassam! Id-dawl minn ghajnejja Hu ħaduli, għax Tiegħu; u, kullma ksibt b’għarqi u b’demmi, mhux kollox b’Rajh?!! Il-Kappillan il-mejjet, tar-raħal, Dun Manwel, Alla jtilek il-ġenna, darba taf xi smajtu jgħid fil-prietka... : — Il-bniedem jagħmel mitt hsieb biex kieku jseħħi fihom, iżda hi haġa ta’ Alla, kollha kemm hi, jekk jitwettaqx jew le fi ħsebijieta”.

“Kollox kif qed tgħid int, Mikiel”. Tlifna kemmxejn ir-rotta”, għedlu jien; “dhalna f’baħar ieħor...”

“U... ma gara xejn, la ma qbiżniex fil-għalqa tal-ġar.... konna qeqħdin ngħidu fuq kemm ħdimt sa’ ma kbirt, u kemm rajt fuq wiċċi!”

“Iva, Mikiel”.

“Hħdimt u batejt f’għomri... u, rajt il-ħaġra l-morra! Meta kont għadni tfal u b’għaqal ta’ tfal, missieri kien jibgħatni bil-mogħoż, inbighi il-ħalib il-Belt, ma’ waħda mara mdaħħla fiż-żmien; kien ikun ksieħ ixoqq il-ġħadam fix-xtiewi! Fl-erba’ kont inkun suq saqajja nħammlilhom...”

“Hawn Mikiel rama jħott il-marden...

“Kont ngħaddi għand waħda sinjura, jekk għadni nżomm f’moħħi, il-barunissa ta’ Apap Bologna. Kienet toqqgħod ’il hinn mill-knisja ta’ Santu Wistin. Din kienet tibgħatni l-kunvent tar-riħeb tal-Karmnu, naħilbilhom tnax-il tazza ħalib kuljum, u, jien u tiela’ konta nerġa’ ngħaddi għandha u thal-lasni”.

Kif ix-xiħ semmieli l-knisja tal-Karmnu, fakkarni fil-Madonna, u, dlonk staqsejtu: “Thobbha xejn ’il-Madonna, Mikiel?”

“U... nħobbha ngħid! Għandix għaliex inħobbha tgħid! Mhux hi raddit il-d-dawl f’oħainejja!”

“Iva...! U, dan kif, Mikiel?” staqsejtu, xewoan nisma’ xi haġa li thennili qalbi, meta tajtu daqqqa ta’ għajnej hanin, b’ħarsa ta’ sliem.

“Meta kont tifel”, qalli Mikiel, “kelli xi seba’ snin jew

tmienja; kont għamejt għal kollox, irkibt il-ġidri minn oħti u meraħħli ma' wiċċi kollu! F'għajnejja tfaċċawli żewġ panni u xorbuli d-dawl sal-inqas naqra! Kien jiġi jarani t-tabib tar-rahal'.

“Inti mnejn int?” staqsejtu mimli bil-għażżeġeb!...

“Aħna minn Hal Qormi; dan it-tabib kien raġel tar-ruħ wisq; u l-foqra tar-rahal ma kienx jehdilhom ħabba ta’ Dirwan... meta ma kienx ukoll jibagħtilhom id-duwa b’xejn u jnew-lilhom f’qiegħ idejhom xi ħaġa tal-flus! Kien iħobbhom il-fqar, Alla jtiha mitt-ġenna!...” Isma ħabib “zied qalli: ‘Missieri, Alla jaħfirlu, taf x’kien igħidilna: Min jagħmel l-agħar ma jinħeliex’.

“Daqshekk hu,” weġibtu jien, “il-foqra u t-tfal huma l-mimmi ta’ għajnejn Alla; jaħasra għalih, dak li jżebla ħom!” u tennejt staqsejtu: “Dan it-tabib x’kien jismu?”

“Tgħidlix x’kien jismu?... kien ikun dejjem ma’ tabib ieħor, igħidulu tas-sur Nikola; raġel tajjeb u minn tagħna mħux inqas minnu”.

“Ma tafx x’kien kienjomu, dan it-tabib tar-rahal li kien jiġi jarak ma’ tas-sur Nikola?”

“Aħna bil-kunjom ma nsibu l-ħadd. Il-flien u l-fliena bil-laqaq insibuhom; qed niftakar, tafx ta’ min kienu jgħidulu? Tas-Sur Feliċi...”

Jieñ, mal-kelma “tas-sur Feliċi” li ġarbet minn dawk is-snien musfara tax-xiħ u ġabtet ma’ widnejja. Ħafif daqs l-imriej-żaq tax-xemx li jaqbżu fuq id-dinja, malli shaba, li tkun tgħatti-hom, tiżżeċċa b’għira minn taħthom mir-riħ qawwi li jkun isuq-ha, mimli bil-għażżeġ, staqsejtu: “Is-sur Feliċi?... Dak jiġi n-nannu tiegħi... missier missieri!”.....

Il-kelma tax-xiħ qaġmet fija taqliba li hasditni, ħassejt tis-saġġar ma’ wiċċi favra u ferħi ġewwa qalbi... u, ftakart dlonk fil-kelma li kienet t-tgħid ommi fi tħulisti:kemm kien raġel tar-ruħ, in-nannu Feliċ!.....

“Mela dan it-tabib nannuk? Alla it-tiħi il-ġenna! U, lili ma jinsinix! Kien jiġi jarani kuċċum. Ghodwa waħda, kif daħħal u nxehet maġenbi fuq is-siġġu, qalli:

“Mikiel”...

“Hawn, sinjur”...

“Hawn fuq rasek, kellek inkwattru “Tal-Karmnu”.

“Iva... u hemm għadu”...

"Urihuli b'sebgħek, ħalli nara ghadekx tiftakar fejn hu qiegħed?"

"Niftakar ingħid... sinjur! Mhux hemm?" u b'sebgħi l-wer-rej urejtu l-inkwattru, sewwa sew fejn kien imdendel.

"It-tabib warrabli qa'l qajl il-ġħata li kellu fuq, ħakimni b'idejha it-tnejn minn taħt abtejja u niżżejjni wieqaf għall-qiegħha tal-art, meta qalli : — ‘Hanini!... intafa’ għarkobtejk quddiem dñi is-Sinjura setagħha Omm Alla u ommok... Dik li issa b'sebgħek ureiħni x-xbiha Tagħha; Din hija ‘Is-Saħħha tal-morda’, u f'idejha d-duwa illi biha tista’ troddlok id-dawl f'għajnejk... u mhux f'idejna t-tobba! Id-dawl, ibni, maqtugħ għal kolloks minn għajnejk!! Itlobha! Hi thobbok!... Itlobha bil-qalb! Din, mhux biss thobbok, iżda wkoll setgħana bil-bosta, għaliex Qalb Binha Gesu f'idejha! Dak li trid Hi, iridu Hu!」.

Jiena tħabt quddiem L-inkwattru Tal-Karmnu b'herqa l-iż-żejt kbira, kif amarli t-tabib; u, wara li għeni nqum, daħħalni fis-sodda, għattieni u leflifni qalb il-gvicer; taptapli fuq ġaddi t-lemini x'xin qalli : ibqa’ itlobha ‘l Madonna! Saħħha, ibn!», u telaq u hallieni. Din kienet l-ahħar għodwa illi t-tabib ġie jarani.

Domit tlett ijiem nitlobha ‘l Madonna, b'wemen qawwi u shiħbiex tagħtini d-dawl f'għajnejja u kellu tama kbira li naqla' minn għandha djen il-grazzija billi t-tabib kattar f'ra l-heġġa li nitlob ‘l-Madonna. Fit-tielet jum, il-panni li kienu gewwa għajnejja għebu għal kolloks u gieni d-dawl f'għajnejja safi u sabiħ kif ha-laqni Alla.

“Il-kelma tat-tabib riedet tkun,” qalli Mikiel, “u l-Madonna, biex Alla raddi d-dawl u ġejt nara!”

“Lil din ix-Xebba safiha Ommi Alla, għadni u n'bqa’ nħobha. Hi wkoll issa trid tkun għaliha waqt mewti, erbat ijiem oħra.”

“Iva, tabilhaqq, Hi trid tkun : Hi, is-saħħha tal-morda, u Hijja wkoll il-Bieb tas-Sema.”

Għeddu f'qalbi : “Kellha titwettaq f'widnejja kelma ta’ ommi -għażiżha, 22 sena wara mewtha u, 72 sena wara l-mewt ta’ mis-sier missieri!

Il-ġid ma jintesa qatt, u jibqa’ jiġis dedaq u jiġi sej̊ fuq wiċċi id-din ja bil-kelma tat-tajieb, għax dak li jitwilek mis-safa tar-ruħ ijbqa’ għal dejjem u jsaltan sad-dwiem mal-Mulei, li Dan f'JUM IL-HAQQ. lil dawk li wettqu tagħiġi mu bil-għamil u l-ħidma safia. joħidilhom :—

“Ejjew īħudu għażiżkom is-Saltna mwacqfa sa minn ewl- id-dinja; għax Jiena kont bil-ġuħ u intom tmajtun.”